

Handvatten voor wereldoriëntatie

Ingrid Nagtzaam

Jonge kinderen leven in een wereld, hun wereld. In het omgaan met die wereld en bewegen in die wereld, ontstaan vragen. Aan leerkrachten de taak om de kinderen handvatten te geven waarmee ze een antwoord op die vragen kunnen vinden. In samenwerking met anderen en soms alleen.

Soms hebben kinderen geen vragen meer. Dat kan een teken zijn dat de verwondering over de dingen om hen heen aan het verdwijnen is. Wanneer we binnen het onderwijs pasklare antwoorden geven op vragen of zelfs precies gaan bepalen wat kinderen moeten leren, is het risico groot dat we daarmee deze verwondering verder afbreken.

Met de vraag hoe je de verwondering van kinderen in ere kunt houden en handvatten geeft, heb ik me de afgelopen jaren beziggehouden.

Ik blijf zoeken naar manieren om hierin vaardiger te worden. Door ervaringen op verschillende scholen, gesprekken met verschillende mensen, cursussen en begeleidingstrajecten, ben ik tot de dingen gekomen die ik in twee bijdragen wil gaan beschrijven.

In dit eerste deel licht ik de diverse handvatten toe en noem daarbij telkens praktijkvoorbeelden uit groep 3, 4 en 5 (een stamgroep binnen het Jenaplanonderwijs).

De laten-zien-doos

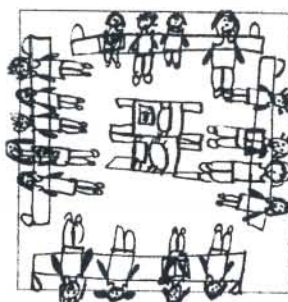
De laten-zien-doos is het startpunt van de dag, van waaruit we aan het werk gaan. Het belangrijkste daarbij is de belangstelling van de kinderen voor de 'leefwereld' van elkaar. De verwondering en nieuws-

gierigheid die het bij elkaar oproept, is de voeding voor de dag en soms voor één of meerdere weken.

Elke dag

Onder de kringtafel staat de laten-zien-doos. Eenieder die wat wil laten zien, stopt dat in de doos. De doos wordt aan het begin van de kring op tafel gezet en een kind haalt er iets uit.

'Van wie is dit?' 'Van mij!' Dat kind vertelt over hetgeen hij of zij heeft meegebracht. De andere kinderen kunnen er vragen over stellen. Nadien krijgt het voorwerp een plaatsje op de kijktafel, kringtafel of waar dan ook in de klas. Daar maken kinderen met elkaar afspraken over.

Vrije tekst

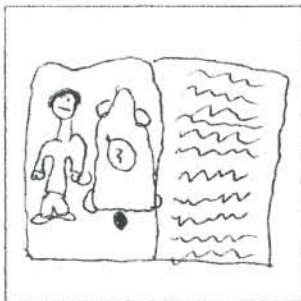
Ieder kind heeft zijn eigen tekstenboek. In dat tekstenboek maken ze op de linkerbladzijde een tekening die met henzelf te maken heeft. Het kan een onderwerp zijn dat voortkomt uit wat ze hebben laten zien of verteld hebben in de kring.

Als de tekening klaar is, laten ze hem aan mij zien. Ik stel ze enkele vragen over hun tekening en wanneer het kind het zelf belangrijk vindt, kan het er aanvullingen bij gaan maken. Daarna gaan ze in het klad een tekst schrijven die bij de tekening hoort. Ze laten ook de tekst aan mij zien en dan bespreken we deze eerst op inhoud. 'Heb je er alles in kunnen schrijven wat je eigenlijk wilde vertellen?' Na de inhoud bespreken we de vorm. Ik zet bijvoorbeeld een streepje bij de spellingfouten die ze als spellinggeval al aangeboden hebben gekregen. Woorden die ze nog niet kennen, schrijf ik erbij, dit om het woordbeeld te stimuleren. Het kind gaat het verbeteren. Ze laten het nog even nakijken en dan wordt de tekst in het tekstenboek naast de tekening geschreven. Zo hebben ze een tekening en tekst over henzelf, over iets wat zij belangrijk vinden, wat ze meegeemaakt hebben. Ze mogen er regelmatig aan werken; elke dag wel even.

In groep 1 en 2 vertellen de kinderen hun verhaal bij wat zij getekend hebben. Samen met het kind probeer ik zinnen te formuleren die bij de tekst geschreven kunnen worden. Ik schrijf de zinnen één voor één op terwijl het kind meekijkt. Soms laat ik een stukje open en stempelen de kinderen zelf

de woorden ertussen die ze al kennen. Er zijn kinderen die hele stukken of zelfs de hele zin zelf stempelen. Wanneer een kind wil leren lezen, wordt er een woord gekozen uit de eigen tekst waarvan de letters geoefend worden, maar waar ook andere oefeningen mee gedaan worden. Deze werkwijze wordt ook wel Functioneel Aanvankelijk Lezen (FAL) genoemd.

Het dagboek

Het dagboek mag een kind mee naar huis nemen. Ze mogen er dan alleen of samen met vader of moeder iets in schrijven, tekenen of plakken. Dit kan van alles zijn. We starten de dag met de laten-zien-doos en hebben daarbij de afspraak dat we altijd met het dagboek en de tekstenboeken beginnen. Een kind leest haar tekst voor en laat de tekening zien. De kinderen die de tekst nog niet helemaal zelf kunnen lezen, kennen de tekst vaak al wel uit hun hoofd doordat ik deze elke dag wel even met hen oefen. Vaak komt het kind dan bij mij of bij een ander kind zitten en roept hulp in bij de stukken die het niet meer weet. De anderen kijken en luisteren. Daarna mag iedereen vragen stellen; kinderen beoordelen ook elkaars werk. Uiteraard is er ruimte voor andere voorwerpen uit de laten-zien-doos en voor de kinderen die wat willen vertellen.

Het vervolg

Tijdens de kring worden er aan de kinderen veel vragen gesteld over hun teksten en/of over wat zij willen laten zien. Soms kunnen ze de vragen direct beantwoorden, soms ook niet en dat vraagt dan verder onderzoek. Dit is meestal het startpunt voor allerlei andere activiteiten op die dag. Als illustratie zal ik een aantal voorbeelden geven.

Het kompas van Bart

Bart brengt een kompas mee en stopt hem in de laten-zien-doos. Bart vertelt dat hij hem van zijn opa heeft gekregen, maar niet precies weet hoe het werkt. De kinderen

stellen hem allerlei andere vragen en dan blijkt dat we er eigenlijk maar weinig vanaf weten. We bedenken samen allerlei plannen hoe we erachter kunnen komen. Die plannen hebben we in de rest van de week uitgevoerd: een groepje is boeken over kompassen gaan zoeken en heeft daar een verslagje over geschreven; een groepje heeft samen met mij gekeken hoe het kompas werkt en toen opdrachten bedacht voor op het schoolplein; een groepje heeft de atlas erbij gepakt en gekeken hoe daar alles met Noord / Oost / Zuid / West beschreven staat. Een ander groepje is zelf een knutselopdracht gaan bedenken over het kompas.

Na de kring waarin Bart het kompas heeft meegebracht, wil ik een instructie geven over het spellinggeval met eind-d. Ik ben met de groep eerst op een rijtje gaan zetten wat we nu weten over het kompas. Dat zijn we met elkaar op gaan schrijven in de groepstekst. (Elke week maken we één groepstekst.) In de groepstekst komen de woorden Noord, Oost, Zuid en West voor. Naar aanleiding van die woorden hebben we gesproken over het spellinggeval eind-d. Dit is dan een voorbeeld van de manier waarop ik probeer op dat moment met zoveel mogelijk activiteiten aan te sluiten bij hetgeen leeft in de groep.

Meer voorbeelden

Egbert brengt een handwerkje mee dat hij thuis met zijn moeder heeft gemaakt. Hij heeft uitgelegd hoe het moet. Andere kinderen reageren enthousiast en vragen of hij het hen ook wil leren. Egbert heeft de rest van de week elke middag aan een groepje kinderen het appliqueren aangeleerd.

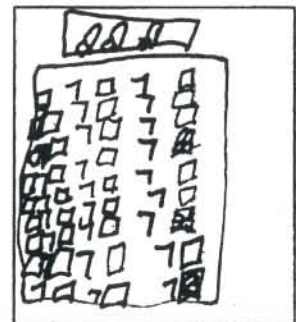

Ingeborg brengt een (speelgoed) mobiele telefoon mee die ze van haar vader heeft gekregen. In de klas staat ook een telefoon. We hebben het op dat moment over vriendschap. Een aantal kinderen komt op het idee om de mobiele telefoon, samen met de telefoon uit de klas, te gebruiken voor de speelhoek; ze spelen dat vriendjes die ver

uit elkaar wonen met elkaar telefoneren. Veel dingen uit de laten-zien-doos waarover kinderen ontdekkingen doen, zorgen ervoor dat ze worden uitgenodigd daarmee verder te werken, op welk vlak dan ook.

Het rode bord

We hebben een rood bord in de klas. Daarop hangen alle hoeken en activiteiten die de kinderen tijdens het werken kunnen kiezen. Elk kind heeft een sleutelhanger waarop zijn naam staat en die hij aan het bord kan hangen achter de activiteit die gekozen wordt.

Deze activiteiten worden meteen afgestemd op hetgeen waar we mee bezig zijn. Alle hoeken (ook in groep 1 en 2) lenen zich natuurlijk uitstekend om aangepast te worden aan het onderwerp. Met z'n allen bedenken we hoe de hoeken eruit moeten komen te zien en wat we dan in die hoek zouden kunnen doen. Ik kom hier later nog op terug. Verder worden er ook allerlei studies gemaakt, leeskringen voorbereid, poppenkastverhalen gespeeld, enzovoort. Waar mogelijk wordt op het lopende thema afgestemd.

Vaardigheden

Het belangrijkste vind ik dat niet de leerstof, maar de vaardigheden van de kinderen waarmee ze de wereld gaan verkennen voorop staat. Gekoppeld aan die vaardigheden behandel ik steeds een inhoud en zo ontwikkelen wij ons verder.

De vaardigheden die ik als basiskennis aan de kinderen wil overbrengen en die dus ook ingepland zijn binnen de verschillende groepen in de onderbouw, zijn bijvoorbeeld:

- Leren telefoneren.
- Een interview of vraaggesprek houden.
- De tijdlijn leren hanteren (een basis voor geschiedenis).
- Topografie (een basis/aanvulling voor aardrijkskunde).

- Het alfabet leren hanteren, zodat ze iets kunnen opzoeken.
- Omgaan met de thermometer.
- Samenwerken.

Deze vaardigheden zou je kinderen eerst moeten aanbieden, zodat ze op hun vragen zelf het antwoord kunnen zoeken. Op zo'n moment zijn ze aan het leren en is hun leren zinvol. Het aanleren van deze vaardigheden hoeft je niet altijd te plannen, want vaak komt het vanuit de groep zelf. Wel vind ik het verstandig om dit te bewaken en bij te houden en dan te spiegelen aan wat afgesproken is binnen het team (de planning).

Werkwijzen

Het in kaart brengen van de wijzen waarop we met de kinderen aan het werk zijn, geeft handvatten om daarin afwisseling aan te brengen. Enkele werkwijzen zijn:

- Correspondentie
- Dagboek/weekjournaal
- Educatieve wandeling/excursie
- Fruitkring
- Gastles
- Studiepresentatie (en studie)
- Kijktafel
- Laten zien
- Les(senserie) meester of juf
- Observatiekring (of andere kringen)
- Schooltuin.

Projecten

Projecten kunnen ontstaan door vragen van de kinderen, bijvoorbeeld vanuit de laten-zien-doods of vanuit teksten. Sommige projecten zijn afgesproken voor de gehele school. Een project hoeft geen samenvoeging te zijn van veel verschillende activiteiten of onderdelen: er staat één vraag centraal.

Wat ik vaak merk bij projecten, is dat je een onderwerp neemt en er dan samen met de groep zoveel activiteiten worden bedacht, dat door de bomen het bos niet meer te zien is. Daarom heb ik mezelf aangewend om samen met de kinderen één vraag vast te stellen waarop we een antwoord willen vinden.

Ook zoeken we een manier waarop we die vraag willen beantwoorden en komen zo tot een vraag en een vaardigheid.

Het kan dan zijn dat er voor die vaardigheid wat oefening moet worden ingebouwd, voordat je er mee aan de slag gaat.

Bijvoorbeeld een traject: Hoe interview ik iemand?

Zo hebben we in een middenbouwgroep (groep 3, 4 en 5) de vraag gesteld: 'Hoe komt het dat juist in de lente de bloemen uit de grond komen?'

die ze vinden. Samen schrijven en tekenen we er ook over in de kring. Er zijn foto's gemaakt van de tuinkers en de tulpen. Onze brief van de bloemkwekerij en het antwoord daarop, hebben we bewaard. Al deze dingen bij elkaar, geven een prachtig

Houd de verwondering van kinderen in ere

We hebben bekeken hoe we dat kunnen onderzoeken. Een groepje kinderen heeft het opgezocht in boeken, een groepje heeft een vrouw bij de bloemenwinkel geïnterviewd en tussendoor heb ik een middag met de hele groep een paar proeven gedaan:

- Tuinkers op verschillende plaatsen in het lokaal geplaatst: wat is de invloed van warmte en licht?
- Witte tulpen in vazen gezet met verschillende kleuren ecoline: waar haalt een plant of bloem de voeding vandaan en waar wordt het naartoe gevoerd?

Ook wordt het plan geopperd een brief te schrijven naar een bloemkwekerij. Dat wordt de vaardigheid waar we mee aan de slag gaan. We hebben met de hele groep gesproken over de dingen waar je op moet letten om een brief te schrijven: de indeling, hoe noem je iemand waarvan je de naam niet weet, hoe eindig je, wat moet er allemaal op de envelop en waar moet dat staan.

Kinderen die al kunnen schrijven, hebben samen met kinderen die dit nog niet kunnen de vragen bedacht, de inhoud van de brief opgesteld en de brief verstuurd. Na een paar dagen krijgen we antwoord! Uiteindelijk hebben we alle bevindingen samengevoegd en een antwoord gevonden op onze vraag. Dat was ons doel en dat is bereikt! Voor mij een goed gevoel. Ik kan nu de gedachte loslaten van: 'Oh, ik had dat nog willen doen en dat en dat en... Ik heb voor mezelf en de kinderen een kader gevonden waarbinnen we samen op ontdekkingstocht kunnen gaan en beter in staat zijn niet te verdwalen.

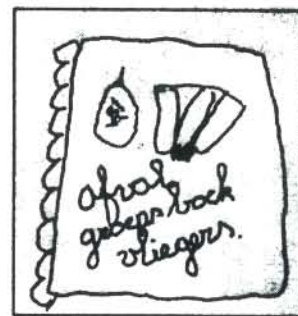
Groepsboek

Op deze manier maak ik maar weinig gebruik van werkbladen.

Vaak heb je wel veel besproken en gezien met elkaar, maar er niet zoveel van opgeschreven.

De kinderen maken notities van de dingen

beeld van wat we hebben gedaan. Het zou jammer zijn als dit allemaal verloren gaat. Vandaar dat ik het 'groepsboek' in het leven heb geroepen. Ik wil graag nog eens na kunnen lezen en bekijken wat de kinderen met elkaar hebben geleerd.

Samen met de kinderen wordt het boek gevuld gedurende het project. Zo kunnen ook zij nalezen wat we met elkaar hebben gedaan. Het leuke is dat ook andere groepen en de ouders, eens kunnen bekijken wat we allemaal hebben uitgezocht! Ieder heeft zijn aandeel in het vullen van het groepsboek. Wat geschreven wordt, is eerst in het klad geïnteresserd. Wanneer er echt in staat wat een kind wil vertellen en de spellingfouten zijn eruit gehaald, wordt de definitieve versie geschreven en in het groepsboek geplakt.

Ik denk op dit moment nog na wat we kunnen maken zodat de kinderen ook zelf iets hebben om te bewaren. Het zou toch leuk zijn om zo je ervaringen te kunnen verzamelen! Daarbij denk ik ook aan een 'portfolio-koffertje' wat kinderen dan zelf kunnen vullen.

Studies

Het blijft natuurlijk voorop staan dat niet elk kind in hetzelfde geïnteresseerd is. Eigen studies maken, op welk niveau dan ook, van onderbouw tot bovenbouw, blijft een wezenlijk onderdeel van wereldoriëntatie: datgene uitzoeken waar jij je over ver-

wondert. Voor het schrijven van een studie kun je kinderen een studieplan geven waarin stap voor stap uitgelegd wordt hoe ze dat kunnen aanpakken. Daarin schuilt ook een gevaar, aangezien de kans groot is dat je steeds dezelfde soort studies gaat krijgen. Het lijkt mij verstandig deze studieplannen alleen voor die kinderen te gebruiken die zelf geen structuur kunnen aanbrengen.

Kinderen kunnen ook via internet aan allerlei informatie komen. Je hoort dan: 'Dat halen we toch gewoon van het internet?' Als een kind wat wil weten over een onderwerp, dan zijn er vaak veel feiten via internet te verkrijgen. De taak die wij als begeleider van dit leerproces nu hebben gekregen, is het in ere houden van de verwondering van het kind. Waar is het kind nieuwsgierig naar en geeft het lijstje met gegevens van het internet er daadwerkelijk antwoord op? Vraag bijvoorbeeld ook eens naar de feiten die daar staan. Begrijpt het kind wat er staat? Wat vinden ze er zelf eigenlijk van? Roept het nieuwe vragen op? Als je het zelf niet begrijpt, moet je het dan wel in je studie opnemen?

Wij hebben ook als taak kinderen de dingen te laten ervaren; zoals de proefjes met tuinkers: met eigen ogen zien dat licht invloed heeft op de groei van deze zaadjes. Dat is wezenlijk iets anders dan feiten overnemen uit een boek of van internet.

In het tweede deel van dit artikel beschrijf ik een praktijkvoorbeeld uit groep 1 en 2 en vertel ik wat voor consequenties en voorwaarden deze manier van werken naar mijn idee heeft.

Met dank aan Ingeborg, Irena en David voor de tekeningen die ze gemaakt hebben over de dingen in onze groep (De vliegers van Mgr. Scholtensschool).

Ingrid Nagtzaam is docent aan pabo De Eekhorst te Assen en groepsleerkracht, intern begeleider en adjunctdirecteur aan de Mgr. Scholtensschool te Wolvega.

Informatie: over 'Levend rekenen, da's pas realistisch' en over 'Levend lezen, dat's de kunst' bij de freinetwinkel: www.freinet.nl
Over studies die kinderen kunnen maken, is er de kindersite de werkstukkenkast: www.dwk.nl

SPEELOTHEKEN MAKEN ZICH STERK

Speelotheken in Nederland onderstrepen het belang van spelen door speelgoed uit te lenen. Het belang van spelen en de speelwaarde van spelmaterialen staat tegenwoordig van verschillende kanten onder druk. Kinderen hebben minder tijd en ruimte om te spelen.

Speelgoed hebben ze dikwijls genoeg, maar veel van dit materiaal laat weinig ruimte over voor de fantasie van kinderen. En door de overdaad van dit aanbod spelen kinderen tegenwoordig vaak minder geconcentreerd, minder vaak, minder lang en met minder inventiviteit.

Een speeltheek stelt kinderen in de gelegenheid met speelgoed kennis te maken en de medewerkers kunnen ouders informatie geven over het belang van spelen. De ruim vijfhonderd speelotheken in Nederland hebben vanaf 22 januari 2003 een eigen vereniging: *Vereniging Speelotheken Nederland*.

De eerste speeltheek werd in Nederland in 1975 opgericht. In *Proefkresj '70*, een Amsterdams initiatief, werd voor het officiële bestaan van de eerste speeltheek speelgoed uitgeleend aan ouders. De eerste initiatiefnemers richtten al snel de *Stichting Speel-o-theek Nederland* op.

Vijf jaar later ging deze stichting samenwerking met de stichting Kind en Opvoeding in *Stichting Spel en Opvoedingsvoorlichting*. Deze stichting is door het regionaliseringsbeleid van de overheid versholven geraakt in provinciale steunpunten, waar veel speelotheken niets of nauwelijks nog iets van merken.

Het aantal speelotheken groeit nog steeds. De variatie hierin is enorm. Speelotheken kunnen zich richten op alle kinderen, maar ook op kinderen in een bepaalde leeftijdsgroep, wijk, achterstandsituatie, met een handicap of behorend bij een instelling; verder staan ze ten dienste van de opvoedwinkel, brede school, ziekenhuis en samenwerkingsverbanden met ouderen. In de meeste speelotheken werken vrijwilligers, bij uitzondering beschikken ze over betaalde coördinatoren. Het budget is klein. De door gemeentes verstrekte subsidies weerspiegelen het geringe belang dat aan een dergelijke voorziening wordt gehecht. Hoe verschillend speelotheken ook zijn... een ding hebben ze gemeen: ze lenen speelgoed uit. De Vereniging Speelotheken Nederland wil het belang van speelotheken voor spelen onderstrepen.

De Vereniging is een initiatief van vier speeltheekbegeleiders en Marianne de Valck, speelgoeddeskundige en initiatiefneemster van een van de oudste speelotheken in Nederland.

De Vereniging Speelotheken Nederland wil samen met de leden en betrokkenen, informatiemateriaal samenstellen, nieuwsbrieven versturen en deskundigheid van de vrijwilligers bevorderen.

De initiatiefnemers zijn bezig met het voorbereiden van een enquête, het samenstellen van een website en vooral het verzamelen van medestanders. Voorstellen voor de nabije toekomst zijn bijvoorbeeld: een keurmerk kunnen verstrekken aan speelotheken, optreden als gesprekspartner bij projecten gericht op de ontwikkeling van letterlijke en figuurlijke ruimte om te spelen en het belang van speelwaarde onder de aandacht brengen.

Lid worden van de Vereniging Speelotheken Nederland kan door het aanvragen van een inschrijfformulier bij het secretariaat:

Karelspad 29, 7963 DK Ruinen; e-mail: speeltheekruinen@transmission.nl